

Manon Uphoff bij de presentatie van *Koning Eenoog*
Op 8 januari 2015 in Athenaeum Boekhandel Amsterdam

In de verwarring en ontzetting over de recente gebeurtenissen: de aanslag op de medewerkers, journalisten, cartoonisten van Charlie Hebdo in Parijs, waarbij ook politiemensen, die hen probeerden te beschermen, om het leven kwamen, deed zich herkenning voor met Henk van Woerden zoals hij in de biografie *Koning Eénoog* van Toef Jaeger wordt geportretteerd in haar verhaal over de eeuwig zoekende migrant Henk van Woerden (1947-2005), die in zijn ontheemdheid niet alleen een schitterend oeuvre naliet maar ook de Nederlandse literatuur over Zuid-Afrika veranderde.

Eerlijker maakte.

Namelijk, wanneer je tegen wil en dank een politieker bestaan ingetrokken wordt dan je eigenlijk zou willen. Een bestaan waarin je je keert tegen misstanden, stelling neemt, heldere, scherpe en duidelijke meningen formuleert, weet hoe het zit. Waarin je het slechte, kwade, gemene van het goede, zachtmoedige, vriendelijk en naïeve weet te onderscheiden, waarin die elementen en die verwarring niet ook nog eens in jouzelf zitten.

Henk van Woerden was geen politiek dier, en de kunst die hij maakte, de beelden die hij schiep, de literaire werken die hij schreef, waarin zijn verscheurde, verwarrende, fragmentarische en beweeglijke bestaan en dat van de mensen om hem heen aan bod kwam, waren niet politiek bedoeld, al geven en gaven ze juist daardoor inzicht in dit politieke, dat voortkomt uit het menselijke, uit heel menselijke trekjes en verlangens en passies. Moeten we met deze biografie dan vrezen voor een, zoals Dirk Jan Arensman in zijn mooie bespreking van *Koning Eenoog* op de site van de VPRO, het noemde: *deconfiture* van de mens en de kunstenaar/schrijver Henk van Woerden? Gelukkig niet. Het is een even empathisch als scherp portret.

Henk wilde graag onbekommerd, onbeschaamd artiest, kunstenaar en schrijver kunnen zijn. Een positie hebben en innemen waarbij het mogelijk was om ook de mindere eigenschappen en de karaktertrekjes onder het tapijtje van kunstenaarschap te vegen. Maar in zijn werk werd hij groter dan in zijn leven, zag hij meer dan hij in zijn dagelijkse bestaan, en had hij wel drie ogen, in plaats van een. Gaf hij ons prachtige boeken die een pijnlijk verscheurd beeld gaven van hemzelf en van Zuid-Afrika.

Laat ik eerst beginnen met iets te zeggen over de biografie en de lichte achterdocht die ik koester voor het genre. Een goede of geslaagde biografie faalt dusdanig in het herleiden van het werk van de auteur tot de omstandigheden en factoren die dit leven hebben beïnvloed, en doet dat zo levendig en beeldend, dat je meteen naar het werk van de auteur wil grijpen om te zien waar de ontsnappingen aan het eigen ik en die omstandigheden hebben plaatsgevonden. Een eerlijke biografie probeert niet om een alles-verklarend, omvattend of

stilstaand beeld te geven, maar om de beweeglijkheid van een mens te vatten. Ook in opvattingen en overtuigingen. De paradoxen die ons bestaan kleuren en vormen. Over de biografie heeft David Foster Wallace mooi geschreven in zijn essay *Borges on the couch*; over de ongelukkige paradox die literaire biografieën aankleeft. De meeste mensen die geïnteresseerd zullen zijn in zo'n biografie, zullen bewonderaars van het werk van de betreffende schrijver zijn. Gewoonlijk hoort daar ook een ideaalbeeld van de schrijver bij. En de overtuiging, terecht, dat deze verhalen en romans en beelden alleen door déze schrijver gemaakt hadden kunnen zijn en onmogelijk door een ander. Nu wil het verschrikkelijke echter – ik parafraseer David Foster Wallace hier nogal vrij – dat de persoon die we in de biografie tegenkomen, en die we van zijn of haar niet-kunstenaars of schrijverskant leren kennen – nu juist helemaal niet meer lijkt op iemand die ook maar in de verste verte zijn of haar eigen boeken had *kunnen* schrijven. Dat is omdat we eigenlijk een rare operatie uitvoeren op de schrijver, door in hem of haar van elkaar te scheiden wat in werkelijkheid niet gescheiden kan worden. Werk en leven. Het is of je door de organen *uit* een lichaam te halen en ze ernaast te leggen, denkt uit te leggen hoe ze *in* dat lichaam functioneerden. Je kan het wel doen natuurlijk, maar de patiënt ligt er nu wel dood naast. Het is in die claims, in het beroep dat wordt gedaan op de persoonlijke dingen die gecodeerd zijn in het werk waar de vergissing ligt. Wallace noemt dit een gebrek, een weeffout in het genre. Een biograaf wil dat het geschreven verhaal, de biografie, niet alleen interessant is, maar ook relevant. Om dat te bewerkstelligen moet het persoonlijke leven en de psychische troebelen en mentale processen daarin van vitaal belang lijken voor het werk van de auteur. Het idee is dat we een stuk verbale kunst niet juist kunnen interpreteren als we niet van de persoonlijke of de psychologische omstandigheden waarmee dit is omgeven op de hoogte zijn. Die benadering werkt bij sommige schrijvers beter dan bij andere. Bij Borges, zo toont Wallace overtuigend, werkt dat niet. Bij Kafka wel. Hoe zit dat bij van Woerden? En wat voor biografie is dit dan?

Meer zoekend, meereizend en bewegend. Meer beeldend en oproepend en tot leven wekkend, dan interpreterend of gemakzuchtig psychologisch duidend. We volgen het rommelige, chaotisch verlopende leven van Henk van Woerden vanaf zijn reis of vertrek als jongetje van negen jaar (met een glazen oog, hoe leuk is dat!) met zijn ouders van Leiden naar Zuid-Afrika. Een wat wrevelig jong lid van een gezin dat daar een betere toekomst tegemoet dacht te gaan. Maar die in folders en blaadjes als bijna natuurlijke bestemming voor Hollanders omschreven 'paradijselijke plek' valt het jammerlijk uit elkaar. We lezen over de verlorenheid van zijn jong gestorven moeder, haar darmziekte, de

omzwervingen en losbandigheden van zijn vader, zijn broer die schizofreen werd, de gebrekkige, armoedige omstandigheden, de gevolgen van de steeds strengere rassenwetten voor de bevolking van Zuid-Afrika en hoe hij op zijn 21-ste gedesillusioneerd terugkeert naar Nederland met een groot verlangen iemand te zijn. Liefst een kunstenaar. En ook graag iemand met aanzien en met vriendinnen. Een jonge man met het vermogen om, gehuld in die zwierige tovenaarsmantel van de kunstenaar, wat ongemakkelijke karaktertrekjes onder diezelfde mantel te verbergen. Op een soms impressionistische manier vind je het allemaal terug in *Koning Eenoog*. Veel is door Henk zelf al prachtig beschreven in zijn debuut *Moenie kyk nie* (1993) en keerde terug of werd aangevuld in zijn latere werk (*Notities van een luchtfietser*, *Tikoës*, *Een mond vol glas*).

Tijd drukt ruimte tussen de gebeurtenissen, houdt ze uit elkaar en brengt (dus) het perspectief. Vaak is het zo dat we kennis die achteraf en traag is opgedaan injecteren in dit verleden. Schrijvers, journalisten, wetenschappers, kunstenaars vormen hierop geen uitzondering. (Al zijn ze misschien bekwaamer in het vastleggen of verbeelden van tal van processen en van onwetendheid, wrevel of onwil om je ermee bezig te houden.) In haar biografie toont Toef Jaeger mooi aan hoe Henk zelf dobberde en deinde op de gebeurtenissen in zijn persoonlijke leven en zijn omgeving, het Zuid-Afrika waar hij leefde, en zichzelf er, zoals zoveel jonge mensen, het liefst apart van plaatste. Dat de wereld zo haar eigen manieren heeft om je tegen en wil dank een gevecht of strijd in te trekken, of van je te vragen daar een standpunt tegenover in te nemen, hebben de gebeurtenissen in Parijs weer prangend aangetoond.

Henk was niet alleen ontworteld geraakt, uit de biografie komt een beeld naar voren van een man, een schrijver, die ook niet meer wortelen kon, dat mogelijk niet meer wilde. Misschien groeiden zijn wortels al lange tijd omhoog, opzij, in soms droge lucht - en niet onder de grond.

In *Koning Eenoog* volgen we zijn vroege verlies van een perspectief (letterlijk en figuurlijk) en het langzame ontstaan van een (echt) perspectief. Een waardoor onze blik, met die van Henk mee, op Zuid-Afrika, en op onszelf, kon veranderen. In zijn werk, en zeker in het meesterwerk *Een mond vol glas* (1998), over de in een psychiatrische inrichting wegwijnende Demitrios Tsafendas, de immigrant die in september 1966 premier Hendrik Verwoerd, architect van de apartheid, met messteken om het leven bracht, weet hij ons dicht te brengen bij de angsten van mensen die een politiker bestaan moeten leiden dan ze willen. Die kleiner en groter zijn dat wat ze teweeg brengen en moeten ondergaan.

In haar biografie geeft Toef Jaeger de prikkelende en noodzakelijke achtergrondinformatie. Over de mensen in dat door apartheid verscheurde en besmette Zuid-Afrika, waarvan de meesten toch vooral en eerst bezig waren met hun eigen levens. Van die egocentrische vader Joop – met zijn pleziertjes overal, zijn slordige relaties – de te jonge stiefmoeder, familieleden, weet ze levendige, echte personages te maken. Je voelt empathie. Ondanks de verwrongen relaties. Hierbij corrigeert ze soms het beeld dat Van Woerden van hen én zichzelf schetste, misschien omdat hij vond dat dat moest. Hij was immers *of* een kunstenaar en schrijver in een land dat hem niet zag of erkende, *of* een in dit land. Een land dat anderen zo verdomd graag moreel de maat neemt. Aan de hand van Henks beeldende werk en zijn boeken krijgen we een ander Zuid-Afrika te zien, waar onderdrukking en vernedering zo hecht verweven zijn met het dagelijkse leven dat de betrokkenen die nauwelijks als zodanig herkennen, en de blanke man of vrouw ook positie in kan nemen als lid van een onderklasse, van wat we later zijn gaan omschrijven als *white trash* tot die uitdrukking niet meer mocht.

Henk schreef overtuigend, mooi, grimmig en indringend over mensen die verstrikt zaten en wilden blijven in hun eigen leven, zonder zich al te veel rekenschap te geven van hun effect op anderen. En ook hoe dat uiteindelijk niet kon, niet lukte – en soms een beetje wel. Daarbij schetste hij soms een florissanter beeld van zichzelf, als meer betrokken en bewust. Een beeld dat door Toef Jaeger op menselijke wijze wordt bijgesteld. Zijn werk, waarin dit ook allemaal werd opgenomen, wordt er alleen maar rijker en dieper door. Ik wilde het echt meteen herlezen.